

บทที่ 1

บทนำ

ที่มา และความสำคัญของปัญหา

กระบวนการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาในระดับใดก็ตามการพัฒนาบุคคลากรหรือทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นกระบวนการพัฒนาที่สำคัญและจำเป็นที่สุด โดยเฉพาะในการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าจำเป็นอย่างยิ่งที่ประชากรในประเทศนั้น ๆ ต้องมีทั้งคุณภาพและประสิทธิภาพ มีความรู้ความสามารถและที่สำคัญภายใต้นโยบายการพัฒนาแห่งรัฐนั้นต้องสนับสนุนให้ประชาชนมีความสามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้

สำหรับประเทศไทยภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศโดยบุคคลที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศต้องเป็นบุคคลที่มีคุณภาพ ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ มีสติปัญญา อารมณ์ที่มั่นคง ทั้งใฝ่ที่จะเรียนรู้และที่สำคัญสามารถประยุกต์ความรู้ไปใช้ในสังคมได้อย่างมีสติ มีคุณธรรม ปรัชญาแนวทางการพัฒนาประเทศดังกล่าวสืบมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่อมาคือแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ที่ได้เริ่มนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรัสของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงวางรากฐานการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็งยั่งยืน และก้าวทันโลก มุ่งเน้นให้คนไทยสามารถพึ่งตนเองได้ ทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่มีคุณภาพ คนไทยสามารถคิดเองทำเองและพึ่งตนเองได้มากขึ้น (สร้อยหวาย พัดเงิน, 2550, น. 1) จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าได้มุ่งพัฒนาที่การพึ่งตนเองของคนไทยเป็นหลัก โดยเฉพาะพฤติกรรม การพึ่งตนเอง (Independent behavior) ของคนไทยถือได้ว่าเป็นพฤติกรรมที่มุ่งหวังของชาติ เพราะการพึ่งตนเองย่อมนำไปสู่การเรียนรู้วิธีการในการพัฒนาตนเอง เรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาด้วยตนเอง สามารถช่วยเหลือตนเองได้จากทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่อย่างจำกัด ทั้งสามารถทำงานร่วมกับคนอื่น ๆ ได้ มีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม โดยที่สุดแล้วบุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นบุคคลที่พึ่งพาตนเองได้ย่อมนำมาซึ่งความภาคภูมิใจในตนเองเคารพตนเอง รู้จักตนเอง ทั้งมีความเชื่อมั่นในความรู้ความสามารถของตัวเองที่จะทำการใด ๆ ให้สำเร็จประโยชน์ได้ด้วยตนเอง ทั้งสิ่งที่ตัวเองกระทำ ย่อมส่งผลอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม จะเห็นได้ว่าการพึ่งตนเองได้นั้นเป็นลักษณะที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง เพราะเมื่อบุคคลพึ่งตนเองได้ย่อมส่งผลต่อทุกภาคส่วนของสังคมเพราะปัจเจก

บุคคลหนึ่ง ๆ ย่อมเป็นสมาชิกของชุมชน สังคมและประเทศชาติ เมื่อปัจเจกบุคคลสามารถพึ่งตนเองได้ สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพเพราะการพึ่งพาตัวเอง สังคมนั้น ๆ ย่อมสามารถที่จะพัฒนาและเจริญได้อย่างรวดเร็วเพราะไม่ต้องรับภาระในการดูแลปัจเจกบุคคลนั้น ๆ มากเกินไป

ขณะเดียวกันด้านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ได้ยกระดับแผนพัฒนาผู้สูงอายุจากการให้ความช่วยเหลือเป็นการพัฒนาองค์รวมโดยมีผู้สูงอายุเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นในด้านองค์ความรู้ของผู้สูงอายุซึ่งใช้แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต ด้านบริบทการอยู่อาศัย การอยู่ร่วมกับสังคมเมื่อวัยภาวะของตนเองเปลี่ยนไป ซึ่งการเตรียมการสำหรับผู้ที่เข้าสู่วัยสูงอายุให้มีความรู้ที่ถูกต้อง ให้รู้ทุกเรื่องที่เป็น (preretirement program) รวมถึงการรณรงค์ให้สังคมตระหนักถึงความจำเป็นของการเตรียมการเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ ส่วนในแง่ของสังคมก็มีการส่งเสริมให้ประชาชนทุกวัยเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการดูแลรับผิดชอบครอบครัวผู้สูงอายุและชุมชน โดยมีการจัดให้มีการศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ทั้งการศึกษาในระบบและนอกระบบ พร้อมกันนั้นก็มีการส่งเสริมให้มีกิจกรรมสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนทุกวัย โดยดำเนินการเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม และการกีฬา รวมทั้งการรณรงค์ให้สังคมมีจิตสำนึกถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ นอกจากนี้ในด้านยุทธศาสตร์การบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาทางด้านผู้สูงอายุระดับชาติและการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ ด้วยการส่งเสริมให้คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติมีศักยภาพในการดำเนินการให้แผนผู้สูงอายุแห่งชาติได้รับการนำไปปฏิบัติ และเป็นสื่อกลางในการประสานงานกิจการและการดำเนินการต่าง ๆ ระหว่างองค์กรภายในประเทศและต่างประเทศ โดยสรุปแล้วหากพิจารณาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2 ฉบับหลังสุด จะพบว่าวาระของผู้สูงอายุถือได้ว่ามีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องซึ่งจากเดิมเป็นการให้ความช่วยเหลือพัฒนาไปสู่การให้ความรู้ โดยเฉพาะความรู้ในการพัฒนาตนเองของผู้สูงอายุซึ่งตรงกับสภาพความเป็นจริงที่ว่าปัญหาของผู้สูงอายุคงไม่มีใครรู้ดีเท่ากับผู้สูงอายุ การช่วยเหลือและการพัฒนาต้องเริ่มที่ผู้สูงอายุ และการให้ความช่วยเหลือและการพัฒนาที่สำคัญที่สุดก็คือการให้ความช่วยเหลือและพัฒนาให้ผู้สูงอายุมีความรู้ มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองให้ตนเองเป็นที่พึ่งของตนเองได้นั่นเอง

ส่วนแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) ก็ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาผู้สูงอายุอยู่ภายใต้ปรัชญาการสร้างหลักประกันในวัยสูงอายุ ที่เน้นกระบวนการพัฒนาเพื่อสร้างความมั่นคงทางสังคม โดยให้ผู้สูงอายุช่วยตัวเองทั้งพึ่งพาตนเองได้ (Self-Reliance) ครอบครัว เกื้อหนุน ชุมชนช่วยเหลือ สังคมรัฐเกื้อกูล การตระหนักในคุณค่าและศักยภาพของผู้สูงอายุ การสร้างคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในครอบครัวและชุมชน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2550) ซึ่งงานวิจัยล่าสุดนี้เป็นไปในทางเดียวกันกับงานของศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2549, น. 29) ซึ่ง

ได้เสนอไว้ในเรื่องการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุ แนวคิดและการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ ว่าการที่ผู้สูงอายุจะเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ (Active Aging) หรือมีความศักยภาพและความสามารถ (Productive Aging) นั้น ผู้สูงอายุนั้นจะต้องเป็นผู้ที่ดูแลตนเองได้ (Self-care) พึ่งตนเองได้ (Self-reliance) ทำในสิ่งที่ตนเองปรารถนาได้ตามศักยภาพของตน ทำประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคม มีความพึงพอใจในชีวิตความเป็นอยู่ปัจจุบัน และเตรียมพร้อมสำหรับความเปลี่ยนแปลงที่จะมาถึง เพราะผู้สูงอายุในอนาคตจะต้องเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องชุมชน สังคม หรือเศรษฐกิจ

ขณะที่การสำรวจการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมผู้สูงอายุและการกระจายของประชากรในงานสำรวจขึ้นเดียวกัน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2550, น. 7-8) พบว่า ประเทศไทยมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นทุกปี เมื่อจำแนกตามวัยพบว่า วัยเด็ก (อายุ 0-14 ปี) มีแนวโน้มลดลงจากร้อยละ 24.5 ในปี 2546 เหลือเพียงร้อยละ 22.3 ในปี 2550 วัยแรงงาน (อายุ 15-59 ปี) เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 56.9 ในปี 2546 เป็นร้อยละ 66.9 ในปี 2550 สำหรับผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 9.7 ในปี 2546 เป็นร้อยละ 10.7 ในปี 2550 ซึ่งถือว่าอยู่ในเกณฑ์ของสังคมผู้สูงอายุ และจากการศึกษายังพบว่าประเทศไทยได้เริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในปี 2548 เป็นปีแรกโดยมีผู้สูงอายุอยู่ถึงร้อยละ 10.4

จากรายการวิจัยดังกล่าวข้างต้นเห็นได้ว่าในอนาคตจำนวนผู้สูงอายุมีจำนวนมากขึ้นอย่างแน่นอน ขณะเดียวกันอายุโดยเฉลี่ยของผู้สูงอายุมากขึ้นเช่นกันด้วยเทคโนโลยีด้านการแพทย์ในปัจจุบัน ซึ่งก็ถือได้ว่าเป็นเรื่องที่ดี แต่ขณะเดียวกันสิ่งที่ตามมาพร้อมกับจำนวนผู้สูงอายุที่มากขึ้นก็คือสังคมไทยต้องมีกระบวนการรองรับ กระบวนการในการดูแลผู้สูงอายุอย่างเหมาะสม ซึ่งแน่นอนว่ากระบวนการดูแลดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อในหลาย ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ต้องพร้อมที่จะรองรับกระบวนการให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ต้องได้รับความช่วยเหลือมากกว่าประชากรในกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งจากการศึกษาวิจัยหลายชิ้นพบว่าผู้สูงอายุมักประสบปัญหาต่าง ๆ มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพ ด้านการดูแลช่วยเหลือซึ่งต้องพึ่งพาและรับความช่วยเหลือในด้านการดูแลจากผู้อื่นในระดับที่สูง นอกจากนี้ยังมีปัญหาผู้สูงอายุไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร เช่น การถูกทอดทิ้ง การขาดคนดูแลเอาใจใส่ ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ ซึ่งศรีเรือน แก้วกังวาน (2545, น. 529) กล่าวถึงปัญหาดังกล่าวไว้ว่า โดยธรรมชาติแล้วผู้ที่เข้าสู่วัยสูงอายุมักจะมีความเสื่อมทางด้านอารมณ์และจิตใจควบคู่กับความเสื่อมโทรมทางกาย ซึ่งความเสื่อมโทรมทางกายมักจะส่งผลให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าตนเองเป็นบุคคลไร้ค่าต้องพึ่งพาคนอื่น สูญเสียบทบาททางสังคม สูญเสียอำนาจในการปกครอง ผู้สูงอายุจะมีความกังวลใจ น้อยใจได้ง่าย

จากการศึกษาเรื่องพัฒนาการมนุษย์ (Human Development) ของ เพ็ญวิไล ฤทธาคณานนท์ (2549, น. 271-272) ได้กล่าวถึงปัจจัยหลายอย่างที่กระทบต่อปัญหาสุขภาพกาย และสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ อาทิ 1) ความผิดปกติทางสุขภาพ (Health Disorders) สุขภาพที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้ผู้สูงอายุบางคนถึงกับทอดอาลัยไม่อยากรักษาเพราะรักษาให้หายเป็นปกติเหมือนตอนเป็นหนุ่มสาวยาก 2) ความเปลี่ยนแปลงด้านการรับรู้ (Changes in Sensory Abilities) ความสามารถด้านการรับรู้ ด้านประสาทสัมผัสลดลง มีปัญหาด้านสายตา หูตึง การรับรู้เสียงลดน้อยลง 3) ความสามารถทางปัญญา (Mental Capacities) มักมีอาการขี้หลงขี้ลืม พุดซ้ำ ๆ ซาก ๆ ความสามารถในการเรียนรู้ลดลง 4) การเปลี่ยนแปลงด้านความจำ (Changes in Memory) ผู้สูงอายุมีความจำลดลงอย่างชัดเจน จากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุดังกล่าวข้างต้นทำให้ผู้สูงอายุบางคนถึงกับขาดความเชื่อมั่นในตนเองกลายเป็นคนซึมเศร้า ว่าเหว่ ถือเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับจิตใจ ขณะที่งานวิจัยของสุธีรา ตั้งตระกูล (2537, น. 4, อ้างถึงใน คำจันทร์ ร่มเย็น, 2550, น. 2) ก็พบว่า ปัญหาที่สำคัญของผู้สูงอายุคือ ปัญหาทางด้านสุขภาพด้านจิตใจและการปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ปัญหาการดูแลเอาใจใส่ กลัวถูกทอดทิ้ง ปัญหาด้านสุขภาพ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ และปัญหาสัมพันธภาพในครอบครัว จึงอาจกล่าวได้ว่า ปัญหาของผู้สูงอายุนั้นมีความหลากหลายเกิดขึ้นแทบทุกด้าน ทั้งทางด้านสุขภาพอนามัย ด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่ควรให้ความสนใจและเอาใจใส่เป็นอย่างยิ่งคือปัญหาด้านสภาพจิตใจ และอารมณ์ ถึงแม้ว่าความต้องการทางด้านจิตใจจะเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น สัมผัสไม่ได้แต่รู้สึกได้ ซึ่งปัญหาทางด้านจิตใจที่เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุคือ ความรู้สึกว่าเหว่ อันเป็นอาการเตือนถึงปัญหาทางด้านจิตใจเริ่มแรกที่ปรากฏ ทำให้พฤติกรรมของผู้สูงอายุเปลี่ยนไป กล่าวคือขาดปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นและสิ่งแวดล้อม มีความรู้สึกเหงา อ้างว้าง ขาดที่พึ่ง ขาดกำลังใจ รู้สึกเหมือนอยู่คนเดียวในโลก เมื่อผู้สูงอายุเกิดความว่าเหว่ยย่อมนำไปสู่ความเครียดต่อจิตใจ ความวิตกกังวล การทำหน้าที่ของร่างกายลดลง เกิดความล้มเหลวในบทบาทหน้าที่ของตัวเอง

ภาวะการณ์พึ่งพาตนเอง (Self-Reliance) หมายถึง การที่บุคคลได้แสดงออกถึงความพยายามที่ช่วยเหลือตนเอง มีความเป็นอิสระในการกระทำที่ไม่ขึ้นต่อใคร มีอารมณ์มั่นคงและ ความรับผิดชอบต่อพฤติกรรมของตนเอง โดยใช้ความรู้ความสามารถที่ตนเองแก้ไขปัญหา แก้ไขอุปสรรคหรือการกระทำใด ๆ ให้สำเร็จได้ด้วยตนเองอย่างมั่นใจ ถือเป็นปัจจัยหนึ่งในหลาย ๆ ปัจจัยที่พึงมีและพึงเกิดขึ้นกับผู้สูงอายุ เนื่องจากว่าภาวะการณ์พึ่งพาตนเอง (Self-Reliance) ของผู้สูงอายุเป็นภาวะที่หลาย ๆ ภาคส่วนที่ทำงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุคาดหวังว่าจะเกิดขึ้นกับผู้สูงอายุ เพราะหากผู้สูงอายุเป็นผู้สูงอายุที่มีภาวะการณ์พึ่งพาตนเองได้ (Self-Reliance) ย่อมนำมาซึ่งความเป็น

ผู้สูงอายุที่ไม่เป็นภาระของสังคม ซึ่งจากการสำรวจอัตราการเป็นภาระประชากรกลุ่มต่าง ๆ ของประเทศไทยโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ. 2550 (น. 10-11) พบว่า อัตราการเป็นภาระรวมของประเทศไทยมีแนวโน้มลดลงจากร้อยละ 51.8 เหลือร้อยละ 49.4 ในปี 2550 ขณะประชากรกลุ่มอื่น ๆ มีอัตราการเป็นภาระลดลง แต่จากการศึกษาปรากฏว่าประชากรในกลุ่มผู้สูงอายุกลับมีอัตราการเป็นภาระมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจากร้อย 14.7 ในปี 2546 เป็นร้อยละ 16.1 ในปี 2550 จากอัตราการเป็นภาระที่เพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุ ทำให้หน่วยงานต่าง ๆ หรือนักวิชาการหลายท่านที่ทำงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุได้มีการศึกษาและกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหา หาทางแก้ไข ร่วมกันเพื่อรับมือกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

จากปัญหาการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเมื่อคนเราก้าวเข้าสู่วัยผู้สูงอายุสมควรที่จะเตรียมความพร้อมในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกายหรือจิตใจ นอกจากนี้กระบวนการให้การดูแลรักษาทางด้านสังคมก็เป็นสิ่งที่สังคมจะต้องทำความเข้าใจและเอาใจใส่ผู้สูงอายุให้มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันด้านผู้สูงอายุก็จะต้องมีการพัฒนาตนเองให้สามารถพึ่งตนเองได้ด้วย

มูลเหตุจูงใจในการศึกษา

สังคมไทยเป็นสังคมที่ให้ความเคารพในผู้สูงอายุโดยถือว่าการเคารพผู้สูงอายุเป็นมงคลอย่างหนึ่งของชีวิต ขณะเดียวกันผู้สูงอายุก็ถือได้ว่าเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าของประเทศ กล่าวได้ว่าเป็นมันสมองในการพัฒนาประเทศก็ได้ เนื่องจากมีประสบการณ์ และองค์ความรู้ ทั้งยังดำรงตนอยู่ในฐานะเป็นผู้ทำประโยชน์แก่สังคม ซึ่งจะเห็นได้ว่าในสังคมไทยมีผู้สูงอายุได้ทำงานเพื่อสังคมเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้จึงสมควรที่สังคมไทยจะให้ความสำคัญ ให้ความช่วยเหลือ ทั้งให้การดูแลและตอบแทนผู้สูงอายุด้วยการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีกำลังใจ มีความสามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขทั้งด้านร่างกายและจิตใจ

อย่างไรก็ตามปัญหาในกระบวนการศึกษาพิสูจน์ทราบความสามารถในการพึ่งพาตนเองของผู้สูงอายุควรเป็นไปอย่างไร ภาวการณ์ที่เรียกว่าการพึ่งพาตนเองของผู้สูงอายุคืออะไร ต้องประกอบด้วยอะไรบ้างจึงจะเรียกว่าการพึ่งพาตนเอง (Self-Reliance) ซึ่งที่ผ่านมายังเป็นปัญหาในกระบวนการศึกษาวิจัย อย่างไรก็ตามการศึกษาค้นคว้าความต้องการภายในของผู้สูงอายุดังกล่าว ได้มีนักวิจัยหลายท่านได้สร้างเครื่องมือขึ้นเพื่อทำการศึกษาค้นคว้าความต้องการภายในดังกล่าว โดยเฉพาะกรณีศึกษาที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ เช่น ในงานวิจัยของวิภาวรรณ ลิขิตเลิศล้ำ (2551, น. 4) ได้ศึกษาความสามารถในการเผชิญปัญหาและฝ่าฟันอุปสรรค ปัจจัยสภาพแวดล้อม ทางสังคม และปัจจัยลักษณะทางชีวสังคมที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทร์ วิโรฒ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาการเผชิญปัญหาและฝ่าฟันอุปสรรคของผู้สูงอายุ พร้อมทั้งทำนายคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ โดยการสร้างเครื่องมือแบบทดสอบขึ้นมาศึกษาโดยเฉพาะ หรืออย่างในงานของคำจันทร์ ร่มเย็น (2550) ที่สร้างเครื่องมือเพื่อวัดการศึกษา ความว่าเหว และการพัฒนาโปรแกรมเพื่อลดความว่าเหวของผู้สูงอายุ ในชมรมผู้สูงอายุวัดราชวรบุรีบูรณะ เขตราชวรบุรีบูรณะ กรุงเทพมหานคร โดยใช้หลักโยนิโสมนสิการ เพื่อศึกษาความว่าเหวของผู้สูงอายุพร้อมทั้งได้พัฒนาโปรแกรมเพื่อลดความว่าเหวของผู้มีอายุด้วย อย่างไรก็ตามแบบวัดการพึ่งพาตนเอง (Self-Reliance) ที่มีอยู่ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับวัยอื่น ๆ โดยเฉพาะในวัยเด็กซึ่งถือได้ว่าเป็นวัยที่มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน แต่สำหรับวัยผู้ใหญ่และผู้สูงอายุกลับไม่ได้มีการศึกษาภาวะการพึ่งพาตนเอง (Self-Reliance) อย่างที่ควรจะเป็น ขณะเดียวกันในด้านของตัวผู้สูงอายุเองก็ไม่ได้รับรู้ถึงแนวทางของการปฏิบัติต่อตนเอง การดูแลตนเองเมื่อตัวเองก้าวเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ แม้ว่าผู้สูงอายุโดยมากจะเป็นสมาชิกของชมรมผู้สูงอายุซึ่งควรมีแนวทางในการดูแลตนเองก็ตาม จากการสำรวจชมรมผู้สูงอายุทั่วประเทศล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. 2551 พบว่า ปัจจุบันประเทศไทยมีชมรมผู้สูงอายุอยู่ถึง 19,473 ชมรม เฉพาะชมรมที่ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครมี 327 ชมรม (สมศักดิ์ ชุณหาศรี และคณะ, 2552, น. 142) ขณะเดียวกันยังได้มีการรวมตัวกันระหว่างชมรมผู้สูงอายุต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานครจัดตั้งเป็น “สหพันธ์ชมรมผู้สูงอายุกรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นการรวมพลังในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน โดยแต่ละกลุ่มจะมีประธาน และรองประธานกลุ่มเข้ามาเป็นกรรมการบริหารสหพันธ์ (กองส่งเสริมสุขภาพสำนักอนามัย กรุงเทพมหานคร, ม.ป.ป., อ้างถึงใน อัญชลี พรประสาผล, 2543, น. 17) โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมีกิจกรรมส่งเสริมป้องกันและรักษาสุขภาพรวมทั้งฟื้นฟูสมรรถภาพของร่างกาย ด้านจิตใจมีการส่งเสริมสุขภาพจิต คงความมีคุณค่า ลดความเหงา ความว่าเหว ได้ใช้ความรู้และประสบการณ์ในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ด้านสังคมได้แก่ การส่งเสริมให้ชุมชนและครอบครัวมีส่วนร่วมในการดูแลและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุสามารถชีวิตได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ยังเป็นยังเป็นศูนย์รวมของข่าวสารข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อมรอบตัว เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพความเปลี่ยนแปลงได้ จากวัตถุประสงค์ดังกล่าวของชมรมผู้สูงอายุและสหพันธ์ชมรมผู้สูงอายุจะเห็นว่ามีเป้าประสงค์เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความสามารถในการพัฒนาตนเอง การดูแลตนเองในทุก ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย จิตใจ สังคม หรือด้านอื่น ๆ และทำยสุดความสามารถในการดูแลตนเอง การพัฒนาตนเองรวมทั้งการจัดการทรัพยากรให้เพียงพอแก่ตนเองเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุแล้วนำไปผู้สูงอายุไปสู่ภาวะการพึ่งพาตนเองอย่างมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษาถึงภาวะการพึ่งพาตนเอง (Self-reliance) ของผู้สูงอายุ เพื่อทราบถึงภาวะการพึ่งพาตนเองของผู้สูงอายุ ทั้งผู้สูงอายุที่มีภาวะการพึ่งพาตนเองอย่างไร และด้วยปัจจัยใดจึงทำให้ผู้สูงอายุสามารถพึ่งพาตนเองได้ และสุดท้ายหวังว่าการศึกษานี้จะทำให้ทราบถึงภาวะการพึ่งพาตนเอง (Self-reliance) ในผู้สูงอายุ ปัจจัยที่จะนำไปสู่การเป็นผู้สูงอายุที่มีภาวะการพึ่งพาตนเอง (self-Reliance)

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาภาวะการพึ่งพาตนเอง (Self-reliance) ของผู้สูงอายุ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านการเงิน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อภาวะการพึ่งพาตนเอง (Self-reliance) ของผู้สูงอายุ

ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การวัดภาวะการพึ่งพาตนเอง (Self-Reliance) ของผู้สูงอายุ : กรณีศึกษาผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกสหพันธ์ชมรมผู้สูงอายุกรุงเทพมหานคร” ในครั้งนี้ ด้านประชากร ผู้ศึกษาได้ศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกของสหพันธ์ชมรมผู้สูงอายุกรุงเทพมหานคร มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปมีจำนวนทั้งสิ้น 224 คน ด้านเนื้อหาทฤษฎีได้ศึกษาทบทวนทฤษฎีดังต่อไปนี้ แนวคิดทฤษฎีว่าด้วยการพึ่งพาตนเอง แนวคิดทฤษฎีการวัดและการสร้างแบบทดสอบ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

การวัดภาวะการพึ่งพาตนเอง (Self-Reliance) ได้แก่ กระบวนการศึกษาเชิงปริมาณ เพื่อศึกษาถึงภาวะการพึ่งพาตนเอง (Self-reliance) ที่ผู้ศึกษาได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีรวมทั้งแบบทดสอบต่าง ๆ แล้วนำมาประมวลความคิด ปรับปรุง แก้ไขพัฒนาขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุ

ภาวะการพึ่งพาตนเอง (Self-Reliance) หมายถึง ความรู้สึกที่เกิดจากความภาคภูมิใจในตนเองอันเกิดขึ้นจากข้างในปรากฏออกมาข้างนอกผ่านพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกได้ด้วยความสามารถของตัวเอง มีความเชื่อมั่นในการกระทำสิ่งใด ๆ ให้สำเร็จโดยใช้ความรู้ความสามารถที่มีอยู่แก้ไขปัญหาคืออุปสรรคที่เกิดขึ้น โดยไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระแก่ผู้อื่น หรือหมู่คณะ